

М. С. Федорко

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

ПРИНЦИП ДИСПОЗИТИВНОСТІ ТА ПРИНЦИП ПОВНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ: СУТНІСТЬ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Принцип диспозитивності (від лат. *dispono* — розпоряджатися, передбачати) є визначальним цивільно-правовим принципом. Легальне визначення принципу диспозитивності в цивільному законодавстві відсутнє, проте його сутність та зміст певним чином розкриваються в низці норм.

У цивільно-правовій літературі диспозитивність розуміється як заснована на нормах цієї галузі права юридична свобода (можливість) суб'єктів цивільних правовідносин здійснювати свою правосуб'єктність і свої суб'єктивні права на власний розсуд. Диспозитивність є правовою свободою уповноважених осіб набувати права і здійснювати їх на власний розсуд [1, с. 45; 2, с. 68].

Принцип повного відшкодування збитків є інституційним принципом цивільного права і передбачає відшкодування кредитору як реальних збитків, так і упущеної вигоди, завдяки чому особа, якій було завдано збитки, має бути поставлена в таке становище, в якому вона б знаходилася, якби зобов'язання було виконано належним чином. Зазначений принцип існує не лише у цивільному праві України, а й у зарубіжному законодавстві та в міжнародній практиці.

Принцип диспозитивності, який є галузевим принципом, безпосередньо впливає на інституційний принцип повного відшкодування збитків та є його підґрунтям. Такий висновок випливає із аналізу ч. 1 ст. 22 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), згідно з якою особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

Також принцип диспозитивності знаходить свій прояв у нормі ч.3 ст.22 ЦК України, згідно з якою збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі. При цьому необхідно враховувати, що за законодавством України не допускається укладення договору про зменшення розміру

деліктної відповідальності. Таке правило встановлюється імперативним приписом закону, що виключає розсуд сторін при визначенні її умов і розміру.

Сторони не можуть визначати розмір збитків щодо договорів, при невиконанні чи неналежному виконанні яких розмір відшкодування збитків визначено законом. Так само слід враховувати, що при укладенні договорів, що мають пряму вказівку на те, що сторони у визначених законом випадках зобов'язані відшкодувати збитки, сторони не мають права включати в договір умову про обмеження їх відповідальності з відшкодування збитків.

Таким чином, згідно з ч.3 ст. 22 ЦК України, за загальним правилом, сторони можуть самостійно визначати обсяг збитків, який може бути як меншим за повне відшкодування, так і перевищувати його. Відшкодування збитків не у повному обсязі має місце тоді, коли договором або законом боржник звільняється від обов'язку відшкодування певних складових збитків. Відхилення від принципу повного відшкодування має місце у разі узгодження сторонами договору певного розміру збитків (у зарубіжних правопорядках і міжнародній практиці такі узгодження (застереження) відомі як заздалегідь оцінені збитки). Крім того, сторони взагалі можуть бути позбавлені права на відшкодування збитків, передбачивши виключну або альтернативну неустойку.

Ще одним проявом принципу диспозитивності є можливість відшкодування так званих абстрактних збитків (ч. 3 ст. 623 ЦК), які дозволяють кредиторів розірвати договір з можливістю отримати різницю між договірною та ринковою цінами. Слід звернути увагу на те, що для відшкодування таких збитків подальша поведінка кредитора не має значення, тобто абстрактні збитки відшкодовуються незалежно від укладення кредитором замінюючого договору.

Відстоюючи ідею абстрактних збитків, Т. М. Волощенко наводить тезу, що саме вони дають змогу захистити законний інтерес, оскільки мова йде про створення абстрактної можливості несприятливих наслідків, тобто можливу загрозу інтересам, що підлягають захисту. На відміну від суб'єктивного цивільного права, законному інтересу не кореспондує конкретний юридичний обов'язок, а лише загальний. Це, у свою чергу, ускладнює

можливість захисту шляхом застосування традиційного принципу відшкодування шкоди тощо [3, с. 317–323].

Вважаємо, що назвати таку компенсацію «абстрактної можливості несприятливих наслідків» збитками можна досить умовно, адже вона не має ознак ані прямих збитків, ані упущеної вигоди. До речі, упущена вигода теж носить ймовірний (абстрактний) характер, але кредитор повинен довести, що ці доходи (вигода) побудовані не на можливих очікуваннях, а дійсно були б ним отримані, якби зобов'язання не було порушено боржником. Саме за тією ознакою і відрізняється упущена вигода від абстрактних збитків. У зв'язку із зазначеним можна погодитися з думкою А. Г. Карапетова, який абстрактні збитки визначає як певну компенсацію, мета якої — направити в дохід кредитора суму свого роду «авансу», яка дорівнює його збиткам, що гіпотетично можуть виникнути, якщо він все-таки вирішить укласти замінуючий правочин [4, с. 23]. Вважаємо, що при стягненні подібної компенсації не виключається диспропорція між реальними втратами кредитора і сумою, яка стягується ним в якості різниці в ціні, оскільки вона може значно перевищувати втрати, яких, втім, навіть може і не бути.

Підсумовуючи, зазначимо, що взаємозв'язок досліджуваних нами принципів виявляється в тому, що принцип повного відшкодування, як будь-який інституційний принцип, не суперечить галузевому принципу диспозитивності, а визначає межі його прояву. А принцип диспозитивності в інституті відшкодування збитків проявляється у можливості сторін визначати обсяг відшкодування. Аналіз окремих законодавчих положень щодо визначення обсягу відшкодування збитків приводить до висновку, що у випадках, коли збитки носять символічний характер або не стягуються взагалі, відновлювальна, компенсаційна, превентивна функції збитків, як заходу цивільно-правової відповідальності, нівелюються. А якщо відшкодування перевищує повне відшкодування, збитки носять штрафний (каральний) характер, тобто виявляють диспропорцію в економічній сфері боржника та кредитора.

Література

1. Красавчиков О. А. Диспозитивность в гражданско-правовом регулировании [Текст] / О. А. Красавчиков // Советское государство и право. — 1970. — № 1. — С. 41–49.
2. Красавчиков О. А. Диспозитивность и регулирование имущественных отношений [Текст] / О. А. Красавчиков // Учение В. И. Ленина об экономической роли государства и современность: тезисы докладов и сообщений; Академия наук СССР; Институт государства и права. — М., 1968. — 99 с.
3. Волощенко Т. М. Абстрактні збитки як захист законного інтересу [Текст] / Т. М. Волощенко // Держава і право. — 2011. — Вип. 53. — С. 317–323.
4. Карапетов А. Г. Тезисы к научному круглому столу «Взыскание убытков за нарушение договора: есть ли перспективы изменения судебной практики?» [Электронный ресурс] / А. Г. Карапетов. — Режим доступа: [http://m-logos.ru/img/Tezicy_Karapetov %2006.11.13.pdf](http://m-logos.ru/img/Tezicy_Karapetov_%2006.11.13.pdf) — Назва з екрана.